

har så många inspirationskällor och som hela tiden diskuterar både med källorna och med den tidigare forskningen. Denna lösning gör boken lätt att läsa även för en bredare publik. Andersson har förmågan att beskriva också komplicerade frågor på ett lättfattligt sätt.

Gudrun Andersson har skrivit en läsvärd bok om en stads dignitärer och deras sätt att skapa, manifesteras och stärka sin position, status och makt inom den viktiga handelsstaden Arboga. Hon skildrar borgarfamiljernas boende, hem, sällskapsliv, nya konsumtionsvanor, kläder och roll som kyrkans välgörare samt annat som hörde till statusmanifestationen under 1600- och 1700-talet. De dödas epitafier och gravar, som i ännu högre grad var manifestationer för evigheten, ges också sin plats och betydelse i denna helgjutna och välskrivna bok.

Johanna Ilmakunnas

Carin Bergström, *Stina Piper: grevinna i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2007). 264 s.

Carin Bergström disputerade 1991 i ämnet historia på en avhandling om lantprästens nya roll som folkupplysare under 1700-talet. Hon har också skrivit böcker om så kallade skolmostrar och läsmästare (2000) och om socknens betydelse (1992). Med sin bok om Stina Piper (2007) har hon tagit steget från den agrara och kyrkliga kulturen rakt in i 1700-talets högsta adelsfamiljer. Flera år som chef för Skokloster har gett Carin Bergström en god utgångspunkt för att ge spännande inblickar i de högadliga kretsar där Stina Piper hade en självklar hemortsrätt.

Stina Piper föddes den 27 januari 1734 i Stockholm. Samma dag döptes hon i Riddarholmens församling till Christina Charlotta. Flickebarnet var dotter till kammarrådet

greve Carl Fredrik Piper och hans maka Ulrika, född Mörner. Genom modern kunde Stina Piper räkna nära släktskap med både Bielke- och Brahe-släakterna. Högre upp på rangskalan kunde man knappast komma. Båda föräldrarna tillhörde högadeln, en liten krets som beräknats till en halv procent av landets befolkning, och som via inbördes släktband bildade den självklara kärnan i landets politiska och kulturella elit. Stina Pipers liv var både händelserikt och oväntat fritt men utspelade sig inom denna elit. Det är om dess manliga hälft som den traditionella och nationella historien handlar, den där kungar, krig och patriarkal makt aldrig ifrågasattes. Men med fokuseringen på en kvinnlig familjemedlem blir historien annorlunda. Här tillförs det storpolitiska skeendet en ny dimension när perspektivet vidgas till den reproduktiva kvinnliga sfären.

Den Piperska familjen rörde sig över stora delar av Sverige. Den ägde gods och mark i Skåne och runt Mälaren. I Stockholm bodde familjen i det Piperska palatset i Gamla Stan. Omgiven av en här av tjänstefolk växte Stina Piper upp omväxlande i Stockholm, på Ängsö vid Mälaren och i Skåne.

Blott 20 år gammal ingick Stina Piper äktenskap med sin släkting på mödernet, Erik Brahe, som hade blivit änkling med fyra små barn. Denne var Brahe-ättens äldste manlige medlem, "rikets förste greve". Erik Brahe var en av ledarna för den misslyckade hovkuppen 1756. Han kunde ha flytt, men stannade kvar i Stockholm och arresterades när oroligheterna bröt ut och folket på gatorna krävde mer makt åt kungen. Erik Brahe avrättades den 23 juli 1756.

Brahes hustru, Stina Piper, företog, som Bergström skriver, en Golgatavandring för att rädda sin make. Laddade scener målas upp. Hon tvingades förödmjuka sig, hon bad knäfallande om nåd hos hattpolitikern Axel von Fersen, men avvisades vart hon än kom. Detta avsnitt ger en gripande och smärtsam påminnelse om hur politiska maktstrider, vars bety-

delse och följer för det offentliga livet ständigt på nytt analyserats av historiker, också får tragiska konsekvenser på det vi brukar kalla "det mänskliga planet". När man, som Carin Bergström, också ser till den sfär där kvinnor och barn befann sig blir det uppenbart hur storpolitiken kan lägga en förlamande hand också över dem vars namn inte levt vidare till eftervärlden.

Grevinnan Brahe blev änkegrevinnan Brahe. Christina Pipers utgångsläge var inte det bästa. Hon var mycket ung, 22 år, hon hade ansvar för Erik Brahes son Per och hon var gravid i sjunde månaden. Men hon stod för den skull inte helt allena i världen, Carin Bergström talar om Stina Pipers självklara "position vid maktens boningar" (s. 235). Hon ingick fortfarande i rikets förnämsta nätverk. Hon hade föräldrar och syskon i livet och hon tillhörde Brahesläkten. På sina gods hade hon stora tjänarstabbar. Från Skåne till slotten runt Mälaren fanns de viktiga förvaltarna, som var ekonomiskt ansvariga. Men huvudansvaret föll på Stina Piper. Inte blev det lättare av att de Braheska tillgångarna redan befann sig på tillbakagång.

Kapitlet "Kärlekskaruseller" har nyheter att bjuda. Carin Bergström har lyckats frilägga ett parti av Stina Pipers liv som hittills bara varit omtalat i kryptiska ordalag. Författaren har nystat upp trådarna till några syrliga kommentarer om änkegrevinnans dåliga leverne fällda av Gustaf Johan Ehrensvärd och skalden Johan Gabriel Oxenstierna. En skvalterkrönikör vid namn Paul Meijer-Granqvist (med pseudonymen Lazarus Rothschild), som var verksam vid sekelskiftet 1900, gav Bergström några värdefulla ledtrådar i sin bok *Svenska grevar och baroner* (1900). Bergström kan verifiera att Stina Piper, under den tid då hon officiellt var änkegrevinnan Brahe, födde tre barn. Fadern till barnen var hennes kusin Carl Ribbing. Fria förbindelser var nu inte något helt unikt under 1700-talet. Inte för inte brukar detta sekel förknippas med

läftsinnighet och lös moral, men förbindelsen med kusinen där tre barn föds kan nog snarare ses som ett modernt samboförhållande än som uttryck för erotisk vidlyftighet. Bergström står förbluffad inför sin egen upptäckt och finner ingen riktigt övertygande förklaring till att förbindelsen aldrig legaliserades. Det blir en del spekulationer om att "Stina ville [...] leva sitt eget liv [...]". Hon ville inte för evigt framleva sina dagar som den olycklige greve Brahes änka" (s. 144). Uppgifter som att Carl Ribbing både hade dålig ekonomi (s. 145) och, skriver Bergström i förbigående, "varit sjuk en längre tid" (s. 151) när han 1773 skrev sitt testamente, skulle ju kunna ge en mer trovärdig förklaring till att tre av Stina Pipers barn växte upp utan att bli erkända av sina föräldrar.

Det märkligaste kan vi tycka är att Stina Piper Brahe år 1773 gifte sig med riksrådet Ulrik Scheffer, en man som tillhörde hattpartiet och därigenom kunde anses ha haft delaktighet i Erik Brahes dödsdom. Stina Piper titulerades därefter riksrådinna och fick en tydligare roll i det Bergström kallar hovmaskineriet. Sina sista år kom Stina Piper Scheffer att tillbringa på makens gods Stora Ek i Västergötland. När Scheffer till sist lyckades frigöra sig från sina uppdrag till rikets nytta blev makarna lantbor för gott. Där levde de ett provinsialt högreståndsliv med höga gäster – kungen gästade godset vid två tillfällen – och besök på de stora godsen runt omkring. I mars 1799 dog Scheffer och knappt ett år senare avled Stina Piper sextiosex år gammal. Hennes liv hade varit omväxlande: där fattades varken spänning, djup tragik eller, får man förmoda, ett visst mått av lycka. Men om de lyckliga stunderna är dokumenten sällan särskilt informativa.

Carin Bergström är en erfaren historiker som effektivt hanterar sitt stora källmaterial. I denna studie är det dels traditionellt arkivmaterial som mantals- och kyrkoböcker som har fått ge basfakta, dels är det ett stort antal

godsarkiv från de olika Piperska och Braheska egendomarna som flitigt utnyttjats.

I sin inledning förklarar Bergström vad hon tänker sig att en levnadsbeskrivning kan ge utöver själva rekonstruktionen av händelser. Hon nämner den personliga anknytning som ligger bakom. Under sin tid som museichef på Skokloster ordnade Carin Bergström 1999 en utställning om kunglig vänskap. I utställningen ingick ett porträtt som föreställer grevinnan Christina Piper. Författarens nyfikenhet väcktes och en forskningsprocedur inleddes. Bergström ställde sig frågan: hur klarar en människa att leva vidare efter att hennes make avrättats. Men författaren funderar också på hur representativ Stina Piper är för den högadliga kvinnan under andra hälften av 1700-talet. En annan drivkraft för Bergström är att hon ville bidra till utforskningen av Skoklosters slott. Hon hyser förhoppningar om att knyta olika föremål i slottets samlingar till Stina Piper.

Även om källäget är förhållandevis gott kan det vara svårt att avlocka de bevarade dokumenten sådana psykologiska inblickar som vi i dag är vana att få ta del av inte minst i den biografiska och självbiografiska genren. Vi vill gärna förstå inte bara hur enskilda individer tänkte utan också hur de kände. Så hur gör Carin Bergström?

Som redan framskyttat är Carin Bergströms studie inte en internt akademisk studie, ändå vilar den på vetenskaplig grund och forskningsmomenten har utförts enligt traditionellt vetenskaplig norm. Men när det kommer till redovisningen tillåter sig Bergström att fylla i och måla ut där dokumenten tiger. "Stina Piper tycks ha haft en lycklig barndom", skriver Bergström men så ställer hon sig genast frågan "Kan jag verkligen dra en sådan slutsats utifrån de piperska hovräkenskaperna?" Bergström har läst kassaböckerna och två utgiftsposter för julgåvor till barnen menar hon "andas omtanke och kärlek". Det kan naturligtvis diskuteras om dessa två kassaboknoteringar

räcker till för sådana slutsatser men det är ovedersägligt att Bergström hjälper läsaren att leva sig in i känslor och stämningar. Hennes strävan är tydlig; hon vill levandegöra det historiska förloppet. Bergström går dock aldrig så långt som till ren fikcionalisering även om man kan ställa sig frågande inför omdömen som: "Stina ville uppenbarligen skapa sig ett eget liv och inte bara vara en del av ätten Brahe. Hon ville inte heller falla tillbaka på sin egen familj och återigen bli familjen Pipers lydiga dotter." (s. 117) Föreställningen att varje människa har ett livsprojekt att genomföra och att det bör byggas på individuella val tycks vara kär för Bergström men det förefaller mig djärvt i överkant att applicera den så förbehållslöst på en gången tids kvinnor oavsett rang!

Bergström kan konsten att krydda sin framställning med ljud och lukter som när hon beskriver miljön i det Piperska palatset. Vagnar knirkar och gnisslar, hon funderar över hur stalldofter måste ha trängt upp i fastighetens bostadsdelar. Hon drar sig inte för att leva sig in i det hon skildrar utan ger plats för såväl känslor som sinnesintryck. Bergström blir i dessa sammanhang i god mening populärhistoriker och hon närmar sig den gestaltande skönlitterära prosan. Jag vet inte om Bergström även har litterära ambitioner men kan konstatera att hon lyckas väl med att levandegöra sitt stoff. På det sättet kan man säga att hon placerar sig i samma fåra som en Peter Englund eller en Maja Hagerman. Boken om Stina Piper får härigenom speciella kvaliteter som gör att den kan jämföras med de mest framgångsrika bästsäljarna i genren populärhistoria.

Men Carin Bergström tillför ytterligare en dimension till sin berättelse om Stina Pipers liv och det är berättelsen om Carin Bergströms forskning om Stina Pipers liv. Hon inleder första kapitlet med hur hon går uppför de 110 trappstegen till Stockholms stadsarkiv högst upp på Kungsklippan. Bergström gör läsaren delaktig i själva forskningsprocessen. Det är ett effektfullt drag som når sin klimax

i samband med avslöjandet av Stina Pipers tre illegitima barn. Där får läsaren följa de överraskande etapperna i en lång och vindlande räckta av källor, som till sist har lett fram till att hon med säkerhet har kunnat fastställa de tre barnens identitet. Det började med en svårbegriplig anmärkning hos memoarförfattaren Gustav Johan Ehrensvärd som antydde att Stina Piper fört ett moraliskt förkastligt leverne, och fortsatte med en notis av skvalterförfattare från 1900-talets början för att utmytna i ett fynd i ett godsarkiv deponerat i en sörmländsk hembygdsgård som kunde ge fastare kontur åt ett fritt förhållande som frambragt tre barn vars identitet dolts bakom konstruerade familjenamn. Det är spännande läsning och på ett pedagogisk föredömligt sätt friläggs forskarens villkor.

Kanske är Carin Bergströms forskningsredovisning ännu ett tecken på vår tids gränslösa aptit på det dokumentära. Man kan jämföra med raden av dokumentärer från berömda regissörers filminspelningar, regiärbete med teater och opera. Kanske kan också denna iscensättning av arkivforskarens eget arbete – i detta fall med framgångsrikt resultat – öppna läsarens ögon för dess karaktär: ofta ganska trivialt, men också fullt av överraskningar.

Genom att arbeta med tre nivåer ger Bergström sin berättelse en verkningsfull dynamik. Med vetenskaplig seriositet paras populärhistorisk inlevelse och gestaltning allt medan själva framställningen interfolieras med berättelsen om forskarens vedermödor.

Efterfrågan på och behovet av ett kvinnoperspektiv på den traditionella historien fortsätter att vara stark. Med en huvudperson som rörde sig i det dåtida samhällets absoluta toppskikt får boken självklart en publik som kan lockas av nya perspektiv på den "officiella" historien. Stina Piper får visa att 1700-talets högadliga kvinnor varken levde segregerade från männen eller var verksamma på arenor helt identiska med männens. Under hennes levnad skiftade hennes verksamhetsradie, men

hon var aldrig helt instängd i en kvinnovärld. Genom att visa upp den mångfasetterade värld som var Stina Pipers bidrar Bergström till att fylla i den kvinnohistoria som ännu är långt ifrån färdigskriven.

Boken om Stina Piper ger ytterligare insikter i hur kvinnor levde under förgången tid. Luckor i vårt vetande fylls sakta ut alltefter som fler kvinnocentrerade studier publiceras. Stina Pipers sociala miljö gör henne extra intressant. Närheten till makten skiljer henne från de lägre klassernas kvinnor. Runt Stina Piper figurerade både kungligheter och rikets styresmän, och som representant för det vittra Sverige fanns Olof von Dalin tillstädes i sin egenskap av huspoet på familjen Pipers Ängsö. Carin Bergström har åstadkommit en tilltalande och lättillgänglig bok som hon riktar mer mot den historieintresserade allmänheten än mot sina forskarkolleger. Utifrån ett inomakademiskt perspektiv skulle man kunna efterlysa en bättre anknytning till tidigare forskning. När till exempel Bergström apropå Stina Pipers brev formulerar hypotesen "kanske lärdes kvinnorna upp i en annan skrivtradition än männen" (s. 200), ger hon visserligen i en not hänvisningar till några studier som behandlar kvinnors skrivande men det förblir oklart om hon själv konsulterat dessa, eftersom hennes fråga aldrig får något svar. Tyvärr kom Marie Löwendahls avhandling *Min allra bästa och ämmaste vän! Kvinnors brevskrivning under svenskt 1700-tal* (2007) för sent för att kunna åberopas i Piper-studien, men den hade onekligen kunnat ge värdefullt jämförelsematerial, allra helst som även där en högadlig kvinna, Hedda De la Gardie, presenteras utifrån de brev hon skrev till sin make Gustaf Mauritz Armfelt.

Det är också förvånande att finna att ett arbete som är försett med notapparat, litteraturlista och personregister saknar förteckning över otryckta källor. Är det en slump att just de otryckta källorna inte fått en egen redovisning? Det kan tyckas som en bagatell, det går ju att dra fram källorna ur noterna, men det är

ändå olyckligt. För det är de otryckta källorna som har gett struktur och stomme åt studien, och en lista över dem skulle genast visa vilket stort och beundransvärt arkivarbete som författaren Carin Bergström lagt ner för att lyfta fram Stina Piper ur de bortglömdas skara. Dagens historieintresse är stort och uppsvinget kan i inte ringa mån knytas till den oerhört populära släktforskningen. Inget kan väl vara mer värdefullt för släktforskare, redan verksamma och potentiella, än att begrunda en uppställning som visar arkivens resurser.

Bergströms språk är lätt, ibland väl lätt, då och då anakronistiskt. Erik Brahe "läste i Uppsala" (s. 68), Stina Piper och hennes andre man Ulrik Scheffer "pensionerade sig" (s. 194) och om sonen Magnus Fredrik sägs det att han "kanske också tyckte det var pinsamt med en 'lättfärdig' mor" (s. 161). Efter dessa kritiska anmärkningar vill jag ändå framhålla att Carin Bergström lyckats forska fram och redogöra för ett spännande, stundtals ohyggligt, men hela tiden fascinerande kvinnoöde.

Margareta Björkman

Victor Edman, *Sjuttonhundratalet som svenskt ideal: moderna rekonstruktioner av historiska miljöer* (Stockholm: Nordiska museet, 2008). 240 s.

1700-talet har länge haft en särställning i den svenska historien – vilket inte minst denna årsskrift vittnar om – och dess byggnadskonst betraktas som en omistlig del av vårt kulturarv. Det typiskt svenska formspråket brukar härledas till epokens estetiska yttringar och fortsätter än i dag att fascinera konsthistoriker, arkitekter och formgivare. Kring sekelskiftet 1900 vaknade intresset på allvar för 1700-talets bebyggelse. De flesta miljöer från detta sekel hade emellertid genomgått stora förändringar, såsom ombyggnader, moderniseringar och nya inredningar, och det fanns mycket litet bevarat

i ursprungligt skick. Intresset förde med sig en strävan att bevara och återskapa byggnaderna och dess interiörer. Vid den här tiden var det dock långt ifrån en självklarhet att återskapa detaljrika, historiska miljöer mot bakgrund av sekelskiftets radikala restaureringsdebatt som fördömt rekonstruktioner av stilhistoriskt enhetliga interiörer.

I boken *Sjuttonhundratalet som svenskt ideal: moderna rekonstruktioner av historiska miljöer* visar Victor Edman, docent i arkitekturhistoria vid KTH, hur bilden av det svenska 1700-talet skapats genom olika slags rekonstruktioner under 1900-talets första årtionden. En rad intressanta spörsmål, som autenticitet, källkritik och historieskrivning, vidrörs när Edman diskuterar gestaltandet av detta svenska kulturarv. Han understryker att många av de miljöer vi i dag betraktar som autentiska i själva verket är resultatet av ett medvetet rekonstruktionsarbete, vilket i sin tur influerat den moderna föreställningen om 1700-talet.

Skiftande restaureringsideologier hade under 1800- och 1900-talen präglat synen på byggnadsvård, vilken Edman belyste i sin doktorsavhandling *En svensk restaureringstradition: tre arkitekter gestaltar 1900-talets historiesyn* (1999). Ett centralt tema i avhandlingen är arkitekternas historiesyn och föreställningsvärld i relation till samtida arkitekturteoretiska och ideologiska strömningar. Med denna utgångspunkt behandlas Sigurd Curman, Erik Lundberg och Ove Hidemark – tre centrala gestalter inom svensk restaureringstradition.

I föreliggande bok, *Sjuttonhundratalet som svenskt ideal*, fortsätter Edman att studera förhållningssättet till restaureringar och rekonstruktioner. Flera professionella fält bidrog till sättet att hantera 1700-talets fragmentariskt bevarade miljöer. Det var inte sällan representanter för de kulturhistoriska museerna, exempelvis Nordiska museet och Skansen, som initierade olika restaureringsprojekt. Från att mest ha intresserat sig för allmogekulturen, vilken ansågs vara hotad av den moderna